

DIGITALNA EKONOMIJA I INFORMACIONO DRUŠTVO – DOMET I PRISTUP PRAVNE REGULACIJE

Dukić Mijatović Marijana¹

Mirković Predrag²

Sažetak: *Dinamički razvoj globalne ekonomije i trgovine, suplementarno je povezan sa eksponencijalnim razvojem digitalnih tehnologija. Progresivan razvoj informacionih tehnologija, kao segmenta informacionog društva, uticao je na izmene tradicionalnih načina obavljanja ekonomskih aktivnosti. Globalni trendovi digitalne ekonomije, koja ima jednak značaj na unutrašnjem i inostranom ekonomskom tržištu, zahtevaju od država da svoja zakonodavstva prilagode potrebama novog načina funkcionisanja ekonomije i privrednih odnosa uopšte. Kada se govori o digitalnoj ekonomiji, ista se posmatra u ravni sa informacionim društvom. Nužnost postojanja i razvoja digitalne ekonomije jeste koheziono povezano sa stanjem informacionog društva na jednom ekonomskom prostoru. U tom domenu, digitalna ekonomija se oslanja na stepen razvoja informacionog društva jednog tržišta, budući da njen progresivni razvoj jeste prethodno determinisan stepenom razvoja samog informacionog društva. Danas je ova paralela naučno i stručno verifikovana, te razvoj digitalne ekonomije jednog društva jeste u međuzavisnoj vezi sa samim razvojem informacionog društva. S obzirom da je reč o društveno-ekonomskom fenomenu, stepen*

¹ Fakultet tehničkih nauka, Trg Dositeja Obradovića 6, 21000 Novi Sad, e-mail: marijana.dukic.mijatovic@gmail.com

² Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, Geri Karolja 1, 21000 Novi Sad, e-mail: mirkovic@pravni-fakultet.info

razvoja informacionog društva, a posledično i digitalne ekonomije, jeste u jednom segmentu predeterminisan legislativnim okvirom koji uređuje datu oblast. Predmet istraživanja u radu jeste analiziranje relevantnih pitanja u kontekstu konekcije između digitalne ekonomije i informacionog društva sa jedne strane i legislativnog okvira koji uređuje partikularna interesna pitanja o ovoj oblasti. Cilj istraživanja jeste identifikovanje primene pristupa pravnom regulisanju relevantnih pitanja iz domena digitalne ekonomije sa aspekta unutrašnjeg prava Republike Srbije.

Ključne reči: digitalna ekonomija / informaciono društvo / elektronsko poslovanje / e-trgovina / pravo digitalnih tehnologija.

UVOD

Informaciono društvo, kao novi društveni fenomen današnjice, jeste svako društvo koje u osnovi svoje međuinterakcije koristi različite oblike digitalnih komunikacija koje čine njihovu svakodnevnu interakciju lakšom, bržom i efikasnijom. Informaciono društvo jeste svako društvo današnjice, budući da upliv informacionih tehnologija u obliku digitalnih komunikacija jeste globalni fenomen današnjice. Razvoj informacionog društva jeste zasnovan na računarskim i softverskim tehnologijama, čija globalna ekspanzija rasta i razvoja u proteklih dvadeset godina, posledično preoblikuje svaki aspekt društvenog delovanja, time i ekonomske interakcije i odnose. U osnovi ovog razvoja jeste računarska tehnologija, koja nosi ogromne emancipativne potencijale, ali ista istovremeno nosi u sebi i velike manipulativne rizike (Marjanović, Markov, 2008). Stoga se i ističe da upotreba informacionih tehnologija u savremenom društvu jeste dinamički podignuta na takav nivo da, nema oblasti ljudske delatnosti u kojoj informacione tehnologije nisu našle svoju primenu. Predmet istraživanja rada jeste analiza relevantnih pitanja u kontekstu postojanja konekcije između digitalne ekonomije i informacionog društva. Dato pitanje se dalje analizira sa aspekta uloge prava i države u domene legislativne regulacije digitalne ekonomije kao dela informacionog društva. Cilj koji autori rada žele da ostvare u okviru definisanog predmeta istraživanja jeste identifikovanje legislativnog pristupa pravnom regulisanju interesnih pitanja unutar domena onoga što

se identifikuje kao digitalna ekonomija sa aspekta unutrašnjeg prava Republike Srbije. Rezultat istraživanja jeste identifikovan pravni model uređenja pomenute oblasti koji se primenjuje od strane zakonodavca kao legislativni pravac regulisanja oblasti digitalne ekonomije.

DIGITALNA EKONOMIJA KAO FENOMEN INFORMACIONOG DRUŠTVA

Društvena interakcija zasnovana na upotrebi digitalnih tehnologija, a pre svega digitalnih oblika komunikacija, jeste preoblikovala sve aspekte društvenog delovanja, kako na nivou pojedinca, tako i sa aspekta poslovnih interesnih subjekata, odnosno države. U centru svakog društvenog delovanja, ekonomija predstavlja važan društveno-integrativni faktor. Razvoj digitalnih tehnologija nije mogao da zaobiđe ovu sferu društvenog delovanja, budući da upravo jedan od razloga dinamičkog razvoja digitalnih tehnologija jeste determinisan sa aspekta potreba ekonomije, odnosno njenih učesnika. U digitalnom društvu informacija jeste postala roba, njeno rukovanje i distribucija jesu postali ekonomski faktori. Razvoj nove industrije jeste zasnovan na tehnologijama koje zadovoljavaju ove potrebe, dok ovaj fenomen jeste ubrzo postao važan u globalnim razmerama (Petrović, 2012). Informaciono društvo predstavlja širok koncept sinergijskih činilaca, u kojem digitalne tehnologije, a pre svega digitalni oblici komunikacije, čine osnov razvoja savremenog društva. U središtu svakog razvoja, ekonomija jednog društva zauzima važno mesto, pa stoga danas kada govorimo o ekonomiji jednog društva ili države, istu moramo posmatrati sa aspekta stepena njene inkluzije sa digitalnim tehnologijama. Digitalna ekonomija predstavlja segment digitalnog društva, čineći sadašnji i budući razvoj dinamički progresivnim u zavisnosti od obima implementacije digitalnih i tehnoloških rešenja u svakodnevno poslovanje privrednih subjekata.

Savremeni koncept ekonomskog poslovanja, i uopšte posmatrano, širi kontekst razvoja ekonomije jednog društva, jeste i mora biti baziran na upotrebi digitalnih tehnologija. Digitalna ekonomija jeste ekonomija zasnovana na upotrebi svih oblika proizvoda koji inkorporiraju digitalnu tehnologiju u različitim aspektima njene funkcionalnosti (Malecki, Moriset, 2007). Usko posmatrano, digitalna ekonomija jeste ekonomija bazirana na promenama modela poslovanja. Klasični modeli ekonomskog poslovanja jesu funkcionalno-posledično izmenjeni, kroz implementaciju

različitih oblika digitalnih tehnologija u svakodnevnom poslovanju ekonomskih subjekata. Dakle, reč je o prelazu modernog poslovanja koji je koncentrisan na primenu različitih modela digitalnih proizvoda i usluga, u cilju povećanja konkurentnosti, stvaranja većih prihoda, odnosno unapređenju poslovanja i novih proizvodnih vrednosti (Castellani, 2019). Digitalna ekonomija jeste ekonomija zasnovana na primeni relevantnih oblika novih digitalnih tehnologija u svim aspektima funkcionisanja i poslovanja jednog ekonomskog entiteta. Uže posmatrano, sa aspekta individualnog ekonomskog subjekta, digitalna ekonomija se analizira sa stanovišta modela njegovog poslovanja koji se u osnovi vrednuje kao model elektronskog poslovanja. Izraz elektronsko poslovanje ne podrazumeva samo *kupovinu i prodaju robe*, već predstavlja vršenje svih poslovnih transakcija primenom informaciono-komunikacione tehnologije. To je integralna komponenta koja obuhvata vršenje poslovnih transakcija u svim sferama privredne aktivnosti jedne države, kao što je javna uprava, zdravstvo, trgovina i bankarstvo, turizam i drugo (Petrović, 2018). Digitalna ekonomija predstavlja manifestaciju načina poslovanja ekonomskih subjekata, gde u centru njihovih delovanja jeste način obavljanja individualnih poslovnih aktivnosti. Stoga, elektronsko poslovanje jeste integrativni deo koncepta koji zovemo digitalna ekonomija, iako sâm ovaj pojam svakako ima znatno širi koncept shvatanja.

Digitalna ekonomija predstavlja i društveni fenomen savremenog vremena, koji je uzročno-posledično povezan sa razvojem digitalnih tehnologija. Nova digitalna ekonomija, kao ekonomska aktivnost koja proističe iz onlajn povezanosti više milijardi ljudi, biznisa, podataka, uređaja i procesa, kreirala je izuzetne mogućnosti pojedincima, kompanijama i zemljama da unaprede svoje strategije konkurentnosti zahvaljujući novim tehnologijama (Pitić, Savić, Verbić, 2018). Digitalno ili informaciono društvo, kao najširi koncept integracije digitalnih tehnologija i savremenog društva, primenjuje različite proizvode odnosno usluge koje se karakterišu kao segmenti digitalne ekonomije, i implementira iste u obimu i karakteru koji je svojstven svakom društvu. Iz tog razloga, digitalna ekonomija predstavlja manifestaciju razvoja digitalnog društva. Razvoj digitalnih tehnologija, koja je u osnovi srž treće i četvrte industrijske revolucije, najdinamičnije od svih faktora u prošlosti ima uticaj na način organizovanja privrednog poslovanja (Mirković, Stojić Dabetić, 2020). Digitalna

ekonomija, posmatrana sa aspekta individualnog ekonomskog subjekta, ogleda se u stepenu primene različitih vidova proizvoda digitalne tehnologije, koji su posledično povezani u jednu organizacionu ekonomsku celinu. Elektronsko poslovanje se iz navedenog, ne posmatra kao zasebni organizacioni entitet privrednog subjekta, već kao deo šireg konteksta onoga što zovemo digitalnom ekonomijom.

Fenomenologija digitalne ekonomije, iako zasnovana na implementaciji različitih oblika proizvoda/usluga digitalne tehnologije, u osnovi svog razvoja jeste bazirana na primeni digitalne komunikacije. Centralno mesto svih digitalnih komunikacija jeste razvoj Interneta. Digitalna ekonomija, kroz mrežu infrastrukture digitalnog društva, jeste zasnovana na primeni digitalnih alata komunikacija. U tom smislu, sam termin digitalna ekonomija podrazumeva integraciju ekonomskih i socijalnih aktivnosti na globalnom nivou i korišćenje tehnoloških platformi komunikacija, kao što je Internet (Roblek, Mesko & Štok, 2016). Digitalnu ekonomiju ne možemo da posmatramo van ovih parametara, iako u njenoj osnovi jesu zastupljeni modeli ekonomskog poslovanja u kojima se primenjuju i drugi proizvodi i usluge digitalnih tehnologija. Digitalna ekonomija kroz prizmu subjekata koji je čine, jeste zasnovana na tzv. digitalnoj transformaciji, koja podrazumeva digitalizaciju organizacionih procesa, odnosno proizvodnje i sredstava. Iz toga nastaju pozitivni efekti upotrebe digitalne tehnologije na konkurentnost, pa tako elektronska trgovina predstavlja predmet digitalne komodizacije.

Digitalna ekonomija se u okviru svog fenomenološkog shvatanja, doživljava kao društvena pojava, koja se može i treba analizirati, kako sa aspekta individualnih ekonomskih subjekata, tako i sa stanovišta države kao interesnog subjekta. Koncept digitalne ekonomije se u poslednje vreme razvija zbog višestruke i dinamičke prirode i transformacija digitalnih tehnologija. Digitalna ekonomija je najvažniji pokretač inovacija, konkurentnosti i rasta u svetu (Spalević, Vićentijević i Ateljević, 2018). Država kreira pravno-političko okruženje u čijim okivirima se razvija digitalna ekonomija i u tom procesu država sarađuju sa svim interesnim subjektima, kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou. Može se konstatovati da digitalna ekonomija ima potencijal da ubrza održivi i inkluzivni rast i razvoj. Sposobnost prilagođavanja zahtevima digitalne ekonomije može imati odlučujući uticaj na razvoj kompanija u nekim tradicionalnim sektorima (npr. proizvodnja

automobila), sektoru javnih usluga i, posebno, na konkurentnost u finansijskom sektoru. U pogledu faktora rasta, savremena digitalna ekonomija je ekonomija ideja, jer nove ideje povezane sa naučnim i tehnološkim napretkom postaju faktori stvaranja vrednosti, generisanja novčanih tokova i rasta (Zhukov, 2022). Sa druge strane, brz razvoj digitalne ekonomije uslovljava potrebu za koherentnim, globalnim i sveobuhvatnim pravnim regulisanjem, uključujući i predviđanje sistema pravne zaštite, koje regulišu upotrebu digitalne tehnologije u cilju minimiziranja digitalnih rizika i legitimizacije novih resursa. U praksi, iako se ostvaruje značajno učešće države i međunarodnih organizacija, strategije u ovom domenu se donose sektorski, u smislu da su posvećene pojedinim aspektima digitalizacije, a usvojena rešenja su vrlo često u skladu sa političkim ciljevima nauštrb globalne pravne strategije.

DRŽAVA I DIGITALNA EKONOMIJA – PITANJE PRAVNOG PRISTUPA REGULACIJI

Uloga države jeste kreiranje legislativnog okvira koji će biti u funkciji zaštite interesa ekonomskih subjekata, u smislu sigurnosti poslovanja kao opšteg koncepta. Pitanje regulacije sa aspekta legislative, jeste interesno pitanje za državu u svakom segmentu društvene interakcije. Ekonomija jedne države predstavlja stub njenog razvoja, a adekvatan legislativni okvir predstavlja stabilnost i izvesnost poštovanja individualnih prava ekonomskih subjekata. Progresivni razvoj ekonomije jedne države jeste uvek povezan, kako sa adekvatnim stepenom pravne regulacije interesnih pitanja i oblasti unutar jednog ekonomskog tržišta, tako i sa vladavinom prava i efikasnim pravnim sistemom zaštite. Digitalna ekonomija, kao fenomenologija savremenog doba, stavlja države i društva pred izazove njene pravne regulacije. Tradicionalni koncept klasične ekonomije jeste se razvijao na dobro uspostavljenom pristupu pravne regulacije, kako na nacionalnim nivoima država, tako i na međunarodnom planu. Međutim, države i međunarodne ekonomske organizacije, poslednje dve decenije, jesu suočene sa pitanjima adekvatnog pristupa u pravnoj regulaciji opštih i partikularnih pitanja, koja se nameću u okviru koncepta onoga što zovemo digitalnom ekonomijom. Ova pitanja jesu jednako izazovna, kako sa aspekta nacionalnih pravnih sistema država, tako i sa stanovišta pitanja međunarodne regulacije.

Uloga prava, a posledično i države koja kreira pravni okvir, jeste da afirmativno deluje na nove društvene pojave koje su u opštem društvenom interesu. Pravo ne sme biti kočnica razvoja društva, a savremeno društvo jeste bazirano na upotrebi i korišćenju digitalnih tehnologija, uključujući njihovu primenu i u oblasti ekonomije. Digitalna ekonomija postepeno dobija na snazi kroz niz nedavnih tehnoloških dostignuća, uključujući uvođenje *Internet of things*, veštačke inteligencije i tržišta podataka (Lundqvist, Gal & Elgar, 2019). U doktrini su se izdvojila dva pristupa uloge prava u domenu regulacije koja je podrška digitalnoj ekonomiji – utilitaristički i metodološki. Utilitaristički pristup podrazumeva rešavanje usko definisanih funkcionalnih zadataka u cilju ostvarivanja interesa država i međunarodnih organizacija. Podrazumeva sektorsku saradnju, na međunarodnom nivou kroz rad međunarodnih organizacija, koja je fokusirana na posebna pitanja. Na ovaj način kreirana normativa oslikava političke stavove i interese države i predstavlja refleksiju relativne moći država, kroz posebne sektorske politike i normativu usko usmerenu na pojedinačna pitanja. Primer utilitarističkog pristupa jeste rad na ISO standardima koji bi bili međunarodni okvir veštačke inteligencije i unifikacija tehničkih standarda. Pored toga, rad OECD-a na univerzalnim za primenu i promenu prava, kao i finansijski propisi u smislu preporuka donetih od strane Evropske komisije, jesu primer primene u praksi ovog metoda. Metodološki pristup, sa druge strane, podrazumeva stvaranje globalnog i sveobuhvatnog modela pravne regulacije, čime se omogućava integrisanje svih (etičkih, društvenih, tehnoloških i političkih) aspekata digitalizacije. Akcenat jeste na vrednostima i odgovornostima, u smislu traženja ravnoteže između brzog tehnološkog razvoja i stvaranja poželjnog modela ekonomije. Pitanja koja se nameću pred kreatorima pravnog okvira u kojem digitalna ekonomija funkcioniše, jesu pitanja iz domena pravnih kategorija pravnog subjektiviteta, zaštita prava intelektualne svojine, zaštita digitalnih tehnologija koje su u službi digitalne ekonomije. Na tom polju, može se konstatovati da su limitirane adaptivne mogućnosti tradicionalne legislative u regulisanju upotrebe digitalne tehnologije u kontekstu njene povezanosti sa digitalnom ekonomijom. Pred pravni sistem se postavlja potreba kreiranja novih pravnih konstrukcija u službi digitalne tehnologije, što korespondira sa razvojem digitalne ekonomije i tehnoloških kapaciteta industrijske tehnologije. Takođe, uporednom

normativnom analizom pojedinih praktičnih rešenja u zemljama članicama EU tražiće se predlozi za poboljšanje postojećeg zakonodavnog okvira i faktičkog stanja u Srbiji, što jeste jedno od validnih pravaca u pogledu primene koncepta pravne regulacije (Spalević, Vićentijević i Ateljević, 2018).

Pitanje pravnog pristupa regulaciji digitalne ekonomije jeste pitanje pravno-konceptualnog značaja, budući da dosadašnji tradicionalni načini regulacije ekonomskih odnosa moraju biti legislativno revidirani, što se može uočiti i na nacionalnom nivou, uključujući i pravni sistem Republike Srbije. Progresivni razvoj digitalnih tehnologija, jeste ekspanzivno uticao na promene u načinu obavljanja tradicionalnih ekonomskih aktivnosti. Digitalna ekonomija nije ekonomija budućnosti, već sadašnjosti i kao takva ona zahteva brz odgovor države kroz kreiranje adekvatnog pravnog okvira njene regulacije. Problem jeste složenijeg karaktera, budući da brzina tehnoloških promena, koja posledično utiče i na promene unutar digitalne ekonomije, jesu takve prirode da tradicionalni pristup u pravnoj regulaciji nije adekvatan. Drugim rečima, država i kreatori legislativne politike moraju ubrzano da menjaju pravnu regulativu koja na sistemski način adresira pitanja iz ove oblasti. Međutim, sistemska rešenja jesu upitnog karaktera, i dosadašnja praksa pravnog normiranja ove oblasti jeste zasnovana na primeni utilitarističkog metoda na nacionalnom nivou, kroz posebne sektorske/partikularne politike pravnog regulisanja pojedinačnih oblasti i interesnih pitanja unutar digitalne ekonomije. Takav pristup negira potrebu sistemskih rešenja, već kreira grupu propisa, na nacionalnom nivou zakona, koji uređuju interesna pitanja unutar digitalne ekonomije kao zasebne pravno-interesne oblasti.

LEGISLATIVNO REGULISANJE DIGITALNE EKONOMIJE U SRBIJI – UTILITARISTIČKI PRISTUP

Pitanje regulacije društveno-ekonomskih odnosa, jeste pitanje koje u osnovi kreira potrebu adekvatnog pravnog okvira koji je u službi ekonomskog razvoja. Dinamičan razvoj ekonomije današnjice jeste zasnovan na implementaciji digitalne ekonomije i svih njenih oblika, bilo da je reč o ekonomskim subjektima koji posluju na nacionalnom, odnosno međunarodnom nivou. Prethodno je zaključeno da sam pojam digitalna

ekonomija jeste široko konceptualno postavljen, te da u osnovi jeste reč o načinu obavljanja različitih ekonomskih aktivnosti kroz implementaciju hardverskih i softverskih rešenja koje pružaju digitalne tehnologije. Sa stanovišta individualnog ekonomskog subjekta, digitalna ekonomija predstavlja način organizovanja ekonomskih aktivnosti, procesa proizvodnje, načina komunikacije, i druge aktivnosti koje su u službi obavljanja ekonomskih zadataka. Legislativni pristup regulacije digitalne ekonomije na nivou nacionalnog prava mora biti utilitaristički, kroz usvajanja zakona koji posredno, odnosno neposredno adresiraju bazična ili granična pitanja iz oblasti digitalne ekonomije. Pitanja kao što su načini zaključivanja ugovora, načini obavljanja poslovne komunikacije, modeli organizacije proizvodnih procesa i prodaje robe, odnosno usluga, pitanja iz šireg spektra odgovornosti u poslovnim aktivnostima različitog karaktera, jesu pravno regulisana pitanja pojedinačnih propisa, odnosno zakona. U osnovi, ako bismo govorili o nekom pravu digitalne ekonomije, onda bi ono bilo pravo koje sumira grupu propisa zakonskog karaktera iz prethodno navedenih oblasti. Digitalna ekonomija, kao pojam višeg reda, ne može biti regulisana jednim pravnim propisom, već pristup mora biti partikularno pravno adresiran od strane zakonodavca.

Legislativni pristup regulaciji interesnih oblasti i pitanja iz domena onoga što se pojmovno određuje kao digitalna ekonomija, jeste pristup zakonskog normiranja tradicionalnih oblasti ekonomije uz nova zakonska rešenja koja se posledično nameću kao potreba usled implementacije digitalne tehnologije u oblast ekonomije. U okviru ovih oblasti, pravni sistem Republike Srbije ima brojne propise zakonskog karaktera koji adresiraju interesne sfere onoga što predstavlja digitalna ekonomija. Važni propisi u ovoj oblasti jesu: Zakon o elektronskoj trgovini; Zakon o elektronskom dokumentu, elektronskoj identifikaciji i uslugama od poverenja u elektronskom poslovanju; Zakon o elektronskom fakturisanju; Zakon o postupku registracije u Agenciji za privredne registre. Navedeni propisi direktno adresiraju pitanja iz domena ekonomskih aktivnosti subjekata privrednog poslovanja koja integrišu upotrebu i korišćenje digitalnih tehnologija, te spadaju u domen propisa koja adresiraju neka važna pitanja u oblasti ekonomskog poslovanja.

Bazične ekonomske aktivnosti subjekata podrazumevaju ekonomske odnose koji nastaju, traju i prestaju, a za predmet imaju trgovinske aktivnosti. Ekonomija počiva na bazi trgovine koja se obavlja između

ekonomskih subjekata, uključujući i fizička lica. Osnov razvoja svake ekonomije jeste jačanje kapaciteta u kojima se trgovina odvija. Tradicionalni koncepti obavljanja trgovinskih odnosa jesu značajno izmenjeni pojavom digitalnih tehnologija. Promene koje su nastale jesu iziskivale nova legislativna rešenja, koja će adresirati isključivo obavljanje trgovinskih aktivnosti koje se realizuju posredno ili neposredno, uz primenu određenih tehničkih proizvoda, odnosno usluga. Pravni sistem Republike Srbije adresira pitanja iz domena elektronske trgovine u okviru Zakona o elektronskoj trgovini. Reč je o sistemskom propisu kojim se uređuju uslovi i način pružanja usluga informacionog društva, obaveze informisanja korisnika usluga, komercijalna poruka, pravila u vezi sa zaključenjem ugovora u elektronskom obliku, odgovornost pružaoca usluga informacionog društva, nadzor i prekršaji (Zakon o elektronskoj trgovini, 2019). U domenu digitalne ekonomije, elektronska trgovina zauzima važno mesto, budući da značajan obim ekonomskih aktivnosti se obavlja na ovaj način. Postoje čak i mišljenja da elektronska trgovina jeste digitalna ekonomija u užem konceptu shvatanja (Milosavljević, Mišković, 2013). Kreiranje pravnog okvira u kojem digitalna ekonomija ima adekvatnu legislativnu podršku jeste preduslov njenog uspešnog razvoja. Shvatajući trgovinu kao esencijalni deo svake nacionalne ekonomije, utilitaristički pristup pravnog regulisanja digitalnih tehnologija u zasebne oblasti digitalne ekonomije, jeste prema mišljenju autora ovog rada, adekvatan pristup pravnog regulisanja elektronske trgovine. Pravni koncept ovog propisa, čija validacija jesu norme samog zakona, adresira važna pitanja koja su funkcionalne pravne prirode, nužne za neometano i sigurno obavljanje elektronske trgovine. Posebno važan aspekt ovog propisa jeste zakonsko definisanje pojma ugovora u elektronskom obliku. Autori su mišljenja da normiranje pojma ugovora u elektronskom obliku, jeste segment ovog propisa koji ima najveći stepen implikativnog uticaja, budući da ova vrsta ugovora jeste osnov elektronske trgovine, dok posredno svakako utiče i na digitalnu ekonomiju. Elektronska forma ugovora je novi institut obligacionog prava koji je nastao kao posledica razvoja elektronske trgovine i nastojanja da se ugovorima zaključenim putem interneta obezbedi pravno dejstvo (Radovanović, Mišćević, 2018). U tom smislu, zakonodavac je definisao ugovor u elektronskom obliku, kao ugovor zaključen između pružaoca usluge informacionog društva i korisnika usluge elektronskim putem upotrebom elektronskih sredstava.

Elektronski ugovor redefiniše tradicionalna shvatanja obligacionog (ugovornog) prava u pogledu faza i stadijuma dogovaranja, forme ugovora i načine njegovog ispunjenja (Kambovski, 2018). Pozitivno sa aspekta ovog propisa jeste jasno definisanje svih pojmova, budući da je reč o novim pravnim institutima koje je nužno zakonski definisati. Zakonodavac definiše pojmove kao što je pojam usluge infomacionog društva, zatim određuje pojam pružaoca usluge informacionog društva, prema kojem je to svako pravno ili fizičko lice. Pravna komplementarnost ovog propisa, u smislu njegovog odnosa sa drugim propisima, jeste jasno naznačena i posebno se odnosi na brojne norme koje upućuju na primenu normi drugog zakona, Zakona o trgovini. S obzirom na svoju pionirsku pravnu ulogu, srpski Zakon o elektronskoj trgovini predstavlja zadovoljavajući iskorak u stvaranju održive pravne infrastrukture za ove poslove, iako, naravno, ne daje rešenja za sva pitanja i probleme u ovoj oblasti (Divljak, 2018). Zato se ističe da Zakon o trgovini jeste *lex generali*, dok Zakon o elektronskoj trgovini, jeste *lex specialis*. Takvo rešenje jeste nužno, budući da određeni pojmovi jesu statičnog pravnog karaktera, kao što je reč o pojmu daljinske trgovine. Upravo na bazi ovog pojma, koji je zakonski definisan u okviru Zakona o trgovini, stvara se osnova za pravnu identifikaciju elektronske trgovine robom i uslugama, budući da se shodno odredbama Zakona o elektronskoj trgovini, ovaj vid trgovine i smatra daljinskom trgovinom koja je kao takva pojmovno određena u prethodno navedenom propisu. Postoji čitav spektar legislativnih rešenja koja prethodnim primerom ukazuju na legislativni pristup normiranju novih oblika digitalnih interakcija ekonomskog karaktera u oblasti trgovine, koji u osnovi ukazuju na jasan metodološki pristup pravne regulacije ove oblasti. Svakako da o samom Zakonu o elektronskoj trgovini postoji potreba znatno šireg naučnog istraživanja, ali je ovaj propis samo poslužio autorima da determinišu metodološki pristup pravne regulacije digitalne tehnologije u jednoj od oblasti digitalne ekonomije, elektronskoj trgovini.

Uticaj digitalnih tehnologija na pojavu i razvoj digitalne ekonomije, jeste baziran na promenama tradicionalnih načina obavljanja različitih ekonomskih aktivnosti, kao što je to slučaj sa prethodno analiziranom elektronskom trgovinom. Aktuelne trendove poslovanja na globalnom planu karakteriše razvoj ekonomije bazirane na znanju čije su glavne odrednice: razvoj interneta i e-poslovanja (Skorup, Krstić i Cogoljević, 2013). Funkcionalne promene u načinu organizacije procesa rada

ekonomskih subjekata jesu i internog i eksternog karaktera. Da bi elektronska trgovina imala adekvatnu primenu u praksi, nužni su i drugi propisi koji komplementarno nadograđuju ovu oblast. Utilitaristički pristup nužno stvara potrebu za većim brojem propisa, pa pravno-komplementarna nadogradnja Zakona o elektronskoj trgovini, jeste vidljiva u usvajanju Zakona o elektronskom fakturisanju. Obavljanje elektronske trgovine, i trgovine uopšte, mora biti uređeno u svim procesima njene implementacije. Krajnji dokaz svakog odnosa među subjektima trgovine, jeste prodaja robe odnosno usluga. Dokaz realizacije posla jeste faktura. E-fakturisanje je koncept koji nije moguće sprovesti nezavisno od ostalih procesa u kompaniji, a uslov za dobru i potpunu implementaciju e-fakturisanja je svakako visok kvalitet svih procesa (Lukić, Bačevac i Rončević, 2016). Potreba za regulisanjem elektronske trgovine, nužno je kreirala i potrebu za zakonskim regulisanjem drugačijeg modela fakturisanja, onog koji će biti u službi elektronske, ali i svake druge trgovine. Zakon o elektronskom fakturisanju predstavlja propis koji se komplementarno naslanja na koncept digitalne ekonomije, shvatajući da postoji potreba normiranja novog načina fakturisanja, kao posledice razvoja informacionog društva i primene digitalne tehnologije. Propis adresira i normira relevantna pitanja izdavanja, slanja, obrade i čuvanja elektronske fakture. Definiše se na nivou zakona obavezna sadržina i elementi elektronske fakture, kao i oblast njene primene u odnosu na subjekte. Značaj ovog propisa jeste u tome što se njegovim usvajanjem i primenom u praksi, dodatno afirmiše proces razvoja digitalne ekonomije, shvatajući važnost normiranja novog vida fakturisanja koji uvažava potrebe jedne ekonomije i njegovih učesnika, sa aspekta sigurnosti poslovanja uz brži i jednostavniji proces realizacije poslovnih transakcija. Ukoliko ugovor u elektronskom obliku predstavlja, prema mišljenju autora, krucijalni institut Zakona o elektronskoj trgovini, onda se u tom kontekstu može izvući paralela u smislu značaja koji ima normiranje pojma elektronske fakture u Zakonu o elektronskom fakturisanju. Tradicionalni pristup u definisanju pojma fakture nije mogao da odgovori potrebama sadašnje digitalne ekonomije. Stoga legislativna novina nacionalnog pravnog sistema jeste adekvanta i jasna definicija pojma fakture sa aspekta njegovog pojavnog oblika, što u ovom slučaju jeste elektronski zapis. Elektronska faktura jeste zahtev za isplatu po osnovu transakcije sa naknadom, što u osnovi jeste pojmovno saobrazno

sa klasičnim pojmom fakture. Ono što čini pojam elektronske fakture drugačijim, jeste da elektronska faktura jeste svaki dokument koji je izdat, poslat i primljen u strukturiranom formatu koji omogućava potpunu automatizovanu elektronsku obradu podataka preko sistema elektronskih faktura. Sistem elektronskih faktura jeste informatičko-tehnološko rešenje kojim upravlja centralni informacioni posrednik i preko koga se vrši slanje, prijem, evidentiranje, obrada i čuvanje elektronskih faktura (Zakon o elektronskom fakturisanju, 2022).

Potreba pravne regulacija digitalne ekonomije najviše je zastupljena u domenu poslovanja ekonomskih subjekata, shvatajući da način obavljanja njihovih poslova se dinamično menja u skladu sa trendom rasta upotrebe različitih vidova digitalnih tehnologija. Država ima potrebu za uređenim pravnim sistemom u oblasti ekonomije, koji će svim učesnicima garantovati sigurnost poslovanja i maksimiziranje njihovih ekonomskih rezultata. Stoga, legislativni trend poslednjih godina jeste usvajanje značajnog obima propisa, koji kroz primenu utilitarističkog pristupa podrazumeva adresiranje određenih oblasti interesnih za pravno uređenje. U tom kontekstu, možemo tumačiti i usvajanje i primenu Zakona o elektronskom dokumentu, elektronskoj identifikaciji i uslugama od poverenja u elektronskom poslovanju. Kao i prethodno analizirani propisi, reč je legislativnoj aktivnosti zakonodavca koja je usmerena ka određenoj oblasti koja do sada nije bila predmet zakonskog regulisanja. Potreba za ovim propisom, kao i prethodno analiziranim zakonima, jeste društveno-interesno nametnuta, pre svega od samih učesnika u ekonomskim, odnosno poslovnim aktivnostima. Zakonom su adresirana pitanja pojmovnog definisanja elektronskog dokumenta, elektronske identifikacije i usluge od poverenja u elektronskom poslovanju. Cilj propisa jeste zakonsko tretiranje relevantnih pitanja iz domena elektronskog poslovanja u širem kontekstu značaja istog. Zakonodavac definiše materiju elektronskog dokumenta, pre svega, shvatajući značaj tog pitanja kroz potrebe daljeg razvoja digitalne ekonomije. Propisom je regulisano niz relevantnih pitanja koja do sada nisu bila zakonski tretirana, te ekonomskim subjektima daje osnov za primenu različitih vidova digitalnih tehnologija u svom poslovanju. Propis je sistemskog karaktera i komplementarno je povezan sa Zakonom o elektronskoj trgovini, odnosno Zakonom o elektronskom fakturisanju. Ova tri propisa u osnovi predstavljaju najvažnije zakone koji u širem kontekstu shvatanja

digitalne ekonomije, regulišu i uređuju interesna pitanja koja se nameću kao potreba savremenog ekonomskog poslovanja. Sa aspekta interesa subjekata ekonomskog poslovanja, može se konstatovati da legislativni okvir daje osnovu za neometan razvoj digitalne ekonomije. Naravno, prethodno navedeni propisi isključivo su bili predmetno analizirani kao potvrda primene utilitarističkog pristupa pravnoj regulaciji digitalnih tehnologija u oblasti ekonomskog poslovanja u okviru nacionalnog pravnog sistema R. Srbije. Broj propisa koji uređuju materiju digitalnih tehnologija jeste svakako znatno širi, ali sa aspekta onoga što digitalna ekonomija podrazumeva, autori su mišljenja da ovi propisi, osim toga što predstavljaju validaciju pristupa države u domenu pravne regulacije, jesu veoma značajni za sam koncept digitalne ekonomije, naročito sa aspekta načina obavljanja trgovinskih aktivnosti subjekata ekonomskog poslovanja. Ostaju dalji izazovi u primeni ovog pristupa, shvatajući sve veći stepen složenosti digitalne tehnologije i sve veći njen uticaj na sve aspekte jednog društva. Sa stanovišta zakonodavca, smatramo da najveći izazov koji predstoji jeste nomotehničkog karaktera, budući da i ovi propisi, kao i drugi koji adresiraju digitalnu tehnologiju kroz zakonska rešenja, jesu složenog jezičkog karaktera usled potrebe da se određeni apstraktni pojmovi što bolje definišu.

ZAKLJUČAK

Informaciono društvo današnjice počiva na primeni različitih proizvoda i usluga koji u osnovi svog korišćenja se oslanjaju na različite oblike upotrebe digitalnih tehnologija. Digitalna ekonomija predstavlja novi model obavljanja ekonomskih aktivnosti, koncipiran na primeni digitalnih tehnologija u procesima proizvodnje, pružanja usluga i organizacije načina poslovanja. U radu je zaključeno da postoji visok stepen međuzavisnosti između stepena razvoja informacionog društva i digitalne ekonomije. Veći stepen inkluzije digitalnih tehnologija u jednom društvu posledično pozitivno utiče na razvoj digitalne ekonomije. Problematika koja se javlja u domenu daljeg razvoja digitalne ekonomije jeste potreba države, društva i samih ekonomskih subjekata, za pravno uređenim sistemom koji reguliše ovu oblast. Složenost nove pravne regulacije, kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou, jeste posledično povezano sa samim progresivnim razvojem digitalne tehnologije. Pravni

sistem države jeste pred izazovom regulacije novih instituta i redefinisanju postojećih. U radu su analizirana dva pravca u načinu pravne regulacije digitalnih tehnologija koja se mogu primeniti u oblasti digitalne ekonomije. Utilitaristički pristup jeste u ovom trenutku izabrani model pravne regulacije, što je potvrđeno kroz analizu relevantnih zakona Republike Srbije koji spadaju u sferu onoga što granično predstavlja digitalna ekonomija. Autori su mišljenja da složenost pravne regulacije digitalne ekonomije zahteva da država mora da usvaja legislativna rešenja koja će adresirati određene oblasti društva, što je to potvrđeno u radu kada je reč o digitalnoj ekonomiji. Izazov koji se stavlja pred kreatora legislativnih propisa jeste složenog karaktera, shvatajući da oblast digitalnih tehnologija u kontekstu njene pravne regulacije jeste kompleksno pitanje. Progresivni razvoj digitalne ekonomije višestruko zavisi od legislativne aktivnosti države, te postoji trend značajnog povećanja broja propisa koji adresiraju ovu problematiku, naročito kada je reč o nacionalnom pravnom sistemu.

LITERATURA

1. Lundqvist, B., Gal, M., Elgar E. (2019). *Competition Law for the Digital Economy*, Edward Elgar Publishing
2. Castellani, G. (2019). *Smart Contracts, Legal-tech Professions and Civil Law Issues, Legal Issues in the Digital Economy*, Cambridge Scholar Publishing
3. Divljak, D. (2018). Harmonizacija pravila o elektronskoj trgovini i pravo Srbije, *Zbornik radova Pravnog fakulteta*, Novi Sad, 52 (3), 909-924, str. 910.
4. Lukić, B., Bačevac, S., Rončević, D. (2016). STP koncept u funkciji povećanja efikasnosti i ekonomičnosti u Rapp Marine Group, *Poslovna ekonomija*, 10 (1), 256-273, str. 257.
5. Marjanović, M., Markov, S. (2008). *Osnovi sociologije*, Novi Sad, Prirodno-matematički fakultet, Univerziteta u Novom Sadu, 243-244.
6. Malecki, E., Moriset, B. (2008). *The Digital Economy, Business organization, production processes, and regional developments*, Routledge, London

7. Mirković, P., Stojšić Dabetić, J. (2020). Alternativni načini organizovanja privrednog poslovanja za vreme pandemije Covid 19 – izazovi elektronske trgovine, *Kultura polisa*, 17 (2), 55-68, str. 57.
8. Milosavljević, M., Mišković, V. (2013). *Elektronska trgovina*, Univerzitet Singidunum, Beograd
9. Petrović, S. (2012). *Izazovi informacionog društva – lice i naličje. Zloupotreba informacionih tehnologija i zaštita – ZITEX 12* (ur. Slobodan Petrović), Beograd: Udruženje sudskih veštaka informacione tehnologije, 1-19, str. 3-4.
10. Petrović, D. (2018). Primena koncepta elektronske trgovine u Srbiji, *Vojno delo*, 7, 423-430, str. 423.
11. Pitić, G., Savić, N., Verbić, S. (2018). Digitalna transformacija i Srbija, *Ekonomika preduzeća*, 66, (1-2), 107-119, str. 107.
12. Radovanović, S., Mišćević, N. (2018). O elektronskoj formi ugovora u domaćem pravu, *Zbornik radova Pravnog fakulteta*, Novi Sad, 52 (4), 1641-1661. str. 1641.
13. Roblek, V., Mesko, M., Štok, Z. (2016). Digital Sustainability in the Fourth Industrial Revolution, *ENTRENOVA Conference Proceedings*, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3282290>.
14. Skorup, A., Krstić, M., Cogoljević, M. (2013). Trendovi e-poslovanja u uslužnoj delatnosti, *Trendovi u poslovanju*, 1 (1), 97-108. str. 97.
15. Spalević, Ž., Vićentijević, K., Ateljević, M. (2018). Pravno-ekonomska analiza stepena razvoja digitalne ekonomije, *Trendovi poslovanja*, 6 (1), 29-37, str. 29.
16. Kambovski, I. (2018). Zakon o elektronskoj trgovini – deset godina kasnije, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 57 (81), 259-268, str. 259.
17. Zhukov, P.E. (2022). Impact Factors of the Digital Economy on Economic Growth, *Proceedings of the International Conference Engineering Innovations and Sustainable Development*. Lecture Notes in Civil Engineering, vol 210, 595-601. Springer, Cham, pp. 595.
18. Zakon o elektronskoj trgovini (Sl. glasnik RS", br. 41/2009, 95/2013 i 52/2019)
19. Zakon o elektronskom dokumentu, elektronskoj identifikaciji i uslugama od poverenja u elektronskom poslovanju ("Sl. glasnik RS", br. 94/2017 i 52/2021)
20. Zakon o elektronskom fakturisanju ("Sl. glasnik RS", br. 44/2021)

21. Zakon o postupku registracije u Agenciji za privredne registre ("Sl. glasnik RS", br. 44/2021)
22. Zakon o trgovini ("Sl. glasnik RS", br. 52/2019)

DIGITAL ECONOMY AND INFORMATION SOCIETY – SCOPE AND APPROACH OF LEGAL REGULATION

Dukić Mijatović Marijana

Mirković Predrag

Abstract: *The dynamic development of the global economy and trade is additionally connected with the exponential development of digital technologies. The progressive development of information technologies, as a segment of the information society, has influenced the changes in the traditional ways of performing economic activities. Global trends in the digital economy, which has equal importance in the domestic and foreign economic markets, require that countries adapt their legislation to the needs of the new way of functioning of the economy and economic relations in general. When it comes to digital economy, it is viewed on a par with the information society. The necessity of the existence and development of the digital economy is cohesively connected with the state of the information society in one economic space. In this domain, the digital economy relies on the degree of development of the information society of a market, since its progressive development is previously determined by the degree of development of the information society itself. Today, this parallel has been scientifically and professionally verified, and the development of the digital economy of a society is interdependent with the development of the information society. Given that this is a socio-economic phenomenon, the level of development of the information society, and consequently the digital economy, is in one segment pre-determined by the legislative framework governing the area. The subject of the research is the analysis of relevant issues in the context of the connection between the digital economy and the information*

society on the one hand and the legislative framework that regulates particular issues of interest in this area. The aim of the research is to define the application of the approach to the legal regulation of relevant issues in the field of digital economy from the aspect of the internal law of the Republic of Serbia.

Keywords: *digital economy / information society / e-business / e-commerce/ digital technology law.*